

Jadwiga CZERWIŃSKA

Uniwersytet Łódzki

**RECEZNZJA KSIĄŻKI: PORFIRIUSZ Z TYRU
O WEGETARIANIZMIE (Περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων),
WPROWADZENIE, PRZEKŁAD I KOMENTARZ
EWA OSEK, WYDAWNICTWO NAUKOWE
SUB LUPA, WARSZAWA 2018, SS. 460.**

BOOK REVIEW: PORFIRIUSZ Z TYRU *O WEGETARIANIZMIE* (Περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων), WPROWADZENIE, PRZEKŁAD I KOMENTARZ EWA OSEK, WYDAWNICTWO NAUKOWE SUB LUPA, WARSZAWA 2018, PP. 460.

This is the first Polish translation of Porphyry's of Tyre text done by Ewa Osek. Except for the translation, the book contains the Greek text, a comprehensive introduction to the content of the work, a description of manuscripts and editions, as well as extensive and comprehensive comments on the translated text. Appendix and indexes are also included in the book.

Keywords: Porphyry, vegetarianism, neoplatonism

Książka, która ukazała się w serii naukowej „Źródła Myśli Filozoficznej” w „Cyklu Neoplatońskim”, jest przekładem dzieła Porfiriusza z Tyru *O wegetarianizmie* (Περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων). Wprowadzenie, przekład oraz obszernie komentarze do tekstu zostały dokonane przez Ewę Osek.

Porfiriusz z Tyru należał do kręgu neoplatoników jako uczeń, a później następcę Plotyna. Spośród jego zachowanych pism Ewa Osek wybrała do opracowania oraz przekładu traktat *O wegetarianizmie*, ponieważ mieści się on w kręgu jej zainteresowań naukowych, a do tej pory nie został jeszcze przetłumaczony na język polski.

Zgodnie z intencją Autorki zasadniczą częścią jej publikacji jest wprawdzie przekład dzieła Porfiriusza, ale – o czym można przekonać się przy lekturze książki – równie ważne okazują się poprzedzające tekst informacje stanowiące szerokie wprowadzenie. Po nim następuje edycja utworu w oryginale i jego tłumaczenie.

W dalszej części zostały zamieszczone komentarze, następnie indeksy oraz inne materiały, które pozwalają na pogłębioną lekturę dzieła Tyryjczyka. Dzięki temu czytelnik otrzymuje wielostronne i wieloaspektowe opracowanie traktatu Porfiriusza. Jego pismo zostaje zaprezentowane w kontekście ścierających się w tamtej epoce poglądów, a równocześnie stanowi szeroką panoramę problematyki podjętej przez Tyryjczyka na tle wcześniejszej tradycji.

Publikację, jak zostało już nadmienione, otwiera wyczerpujące „Wprowadzenie”, stanowiące pierwszą jej część. Znalazły się w nim informacje o życiu i twórczości Porfiriusza z Tyru zaczerpnięte z dwu ważnych źródeł. Jednym z nich są *Żywoty filozofów i sofistów* Eunapiusza z Sardes, drugim zaś dane pochodzące z *Księgi Suda*, które zostały oparte na *Onomatologu* Hezychiusza z Miletu. Autorka zaznacza, że jej bezpośrednie odwoływania będą pochodziły z tych właśnie źródeł, które – z uwagi na to, że nie mają polskiego tłumaczenia – podaje we własnym przekładzie. Równocześnie informuje czytelników, że dane uzupełniające można znaleźć w utworze samego Porfiriusza *O życiu Plotyna oraz o układzie jego ksiąg* dostępnym w polskim tłumaczeniu A. Krokiewicza.

W dalszej części „Wprowadzenia” znalazł się przegląd pism Tyryjczyka. Zostały one przedstawione i omówione w podziale na dzieła zachowane w całości oraz te, z których pozostały jedynie fragmenty. Dokonany spis utworów Porfiriusza został zaopatrzony w informacje dotyczące ich edycji krytycznych, wydań i tłumaczeń, co stanowi dla czytelnika ułatwienie w dotarciu do nich.

Następnie Autorka przechodzi do omówienia problematyki związanej z traktatem *De abstinentia*, który stał się głównym przedmiotem jej zainteresowań. Zajmuje się jego prawdopodobną datacją oraz kompozycją i stanem zachowania dzieła. Przy tej okazji dokonuje przeglądu poszczególnych części utworu, na który składają się cztery księgi. Opisując ich zawartość, wskazuje na doksograficzny charakter pisma. Porfiriusz odwołuje się do około 90 dzieł innych autorów, cytując bądź dokonując parafraz poglądów w nich zawartych.

Rozważania na temat traktatu zostały wzbogacone o omówienie greckiej terminologii wegetariańskiej. Autorka przytacza w tym miejscu określenia, jakie pojawiają się w języku greckim przy opisie zjawiska wegetarianizmu, konfrontując je równocześnie z różnorodnymi terminami stosowanymi do opisu jedzenia mięsa. Wyłaniającą się z traktatu Porfiriusza argumentację pro- i anty-wegetariańską Autorka przedstawia w sposób niezwykle klarowny, sprowadzając ją do dziesięciu tez „za” i „przeciw”. Zaznacza przy tym, że Porfiriusz „nigdy nie deprecjonuje poglądów swoich filozoficznych przeciwników, lecz raczej walczy z nimi ich własną bronią” (s. 24), odwołując się do ich poglądów. Porfiriusz zestawia je z własnymi opiniami popartymi argumentacją znaną z wcześniejszej tradycji i pism filozofów optujących za dietą bezmięsną i przyznających zwierzętom odmienny status niż zwykli to czynić ci, którzy opowiadali się za jedzeniem mięsa.

O dogłębnej analizie i znajomości doktryny Porfiriusza świadczy między innymi podjęta przez dr hab. Ewę Osek polemika z poglądami, jakie przedstawił

w swoim artykule D.A. Dombrowski („Porphyry and Vegetarianism: A Contemporary Philosophical Approach”. *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt* 2.36.2 [1987]: 774–91. Print.). Po przytoczeniu argumentacji Dombrowskiego, w której znalazło się uzasadnienie wegetariańskiej postawy Porfiriusza, Ewa Osek obala wszystkie cztery przedstawione przez niego argumenty, rzeczowo uzasadniając swoje odmienne stanowisko w tej sprawie.

Informacje dotyczące traktatu Porfiriusza *De abstinentia* uzupełniają dane dotyczące manuskryptów, edycji i przekładów tego dzieła. Tam też znalazł się alfabetyczny spis manuskryptów. Za bardzo istotne można uznać przedstawienie transmisji tekstu z omówieniem poszczególnych jego kodeksów.

Część druga omawianej publikacji zawiera obszerną bibliografię i wykaz skrótów (s. 33–70). Następnie Autorka zamieszcza zreprodukowaną pierwszą stronę traktatu Porfiriusza *O wegetarianizmie*: jedną, która należy do pierwszego wydania tego dzieła (ilustracja 1), drugą, która pochodzi z manuskryptu z XIV wieku (ilustracja 2).

Dalsza część publikacji zawiera grecki tekst traktatu wraz z jego autorskim przekładem Ewy Osek. Warto zaznaczyć, że przed edycją tekstu znalazły się informacje dotyczące wydań, na podstawie których został dokonany przekład, co nie zawsze, niestety, ma miejsce w przypadku tłumaczeń wydawanych przez innych autorów.

Dokonane przez Ewę Osek przekłady odznaczają się właściwą jej rzetelnością, precyzją oraz dbałością o zachowanie ekwiwalencji językowej między tekstem źródłowym a tekstem docelowym. Istotne znaczenie odgrywa tu bez wątpienia świetna znajomość tematyki, realiów epoki oraz literatury tamtego okresu. Z godną podziwu skrupulatnością tłumaczka opatruje przekład przypisami, które zawierają odniesienia do dzieł i poglądów autorów antycznych oraz cytatów z ich utworów zamieszczonych przez Porfiriusza. Ewa Osek podaje też niezbędne dla czytelnika informacje, odnoszące się do tekstu oryginalnego: objaśnienia użytych w nim przymiotków postaci, personifikacji, sformułowań metaforycznych, źródeł, z których korzystał Tyryjczyk, lakun, wersów traktatu cytowanych przez innych autorów lub komentowanych przez scholiastów. Przy przygotowywaniu przekładu bardzo ważny okazał się także dojrzały warsztat filologiczny Autorki, która wiele razy udowodniła już swoją sprawność translatorską przy okazji dokonywania innych tłumaczeń.

Choć tekst oryginalny należy do trudnych z uwagi na jego język, występującą w nim terminologię, liczne odniesienia do poglądów innych autorów, które zostały bezbłędnie zlokalizowane, a także ze względu na używane przez autora traktatu środki retoryczne i stylistyczne, to jednak Tłumaczcze udało się dokonać przekładu, który oddaje sens myśli oryginalnej i intencje autora pisma. Równie ważne jest także to, że proponowany przekład nie traci przy tym walorów literackich. Tłumaczenie wraz z jego opracowaniem staje się cenną lekturą zarówno dla filologa, zwłaszcza klasycznego, czy historyka, jak i czytelnika zainteresowanego tematyką traktatu.

Z myślą o czytelnikach z przygotowaniem klasycznym Ewa Osek zamieszcza, co zostało już zaznaczone, równoległą edycję tekstu oryginału i przekładu. Pozwala to na paralelną lekturę obu tekstów, ich konfrontowanie oraz znajdowanie odpowiedników tłumaczonych zwrotów, pojęć czy wyrażań w tekście źródłowym.

Podobnymi walorami, jak tłumaczenie, odznaczają się komentarze odnoszące się do tekstu oryginalnego, którymi Autorka opatruje swój przekład. Świadczą one nie tylko o wielkiej staranności i wnikliwości przeprowadzonych przez Ewę Osek badań, ale także o świetnej znajomości realiów oraz swobodnym poruszaniu się w literaturze dotyczącej tematyki traktatu. Komentarze obejmują szerokie spektrum zagadnień, poruszanych przez Porfiriusza z Tyru. Znajdujemy wyczerpująco przygotowane wyjaśnienia, które można zakwalifikować do kilku kategorii. Należą do nich adnotacje odnoszące się do **postaci**, wymienianych przez Tyryjczyka. Mogą to być postacie historyczne, na przykład: Empedokles (1.3.4, s. 319–321), Heraklides z Pontu czy Hermach (1.26.4, s. 328), Ksenokrates (4.22.2, s. 426–427), Hamilkar (2.57.1, s. 376–377), Dicearch (4.2.1, s. 392), Kritiasz (4.3.7, s. 394), Chajremon (4.6.1, s. 395–396), Józef Flawiusz (4.11.2, s. 405–406) i inni. Szczególnie cenne w tej kategorii są informacje dotyczące osób mało znanych, o których wzmianki znajdujemy jedynie u Porfiriusza. W takich sytuacjach Autorka snuje rozważania nad ewentualną ich identyfikacją z innymi, bardziej znanymi postaciami (n. p. Klodiusz z Neapolu, 1.3.3, s. 319), lub te identyfikacje odrzuca (n. p. Eubulos, 4.16.2, s. 410–411). Zwłaszcza tego rodzaju rozważania świadczą o wnikliwości i dociekliwości Autorki. Wymagają bowiem znajomości szerokiego kontekstu omawianych zagadnień. Poza postaciami historycznymi omawiane są także w komentarzach postacie mitologiczne, czego przykładem mogą być chociażby Eurystenes i Prokles (1.25.2, s. 325–326), córka Erechteusza i Praksitei (2.56.8, s. 375–376), Linkeus (3.8.3, s. 383), Tyfon (3.16.5, s. 385–386) czy Danaidy (3.27.9, s. 391–392). W komentarzach znajdują się również informacje na temat **nazw geograficznych** wzbogacone opisem ich historii bądź wydarzeń, które się z nimi wiązały. Tego rodzaju uwagi uwzględniają również odwołania do autorów antycznych, u których się one pojawiają. Ewa Osek podaje równocześnie współczesne nazwy omawianych terminów geograficznych. Przykładem tego może być komentarz dotyczący Gadeiry (1.25.4, s. 326). Inną kategorią są informacje wyjaśniające **etnonimy**, dla przykładu Basarowie (2.8.3., s. 348). W tej grupie również znajdujemy informacje uściślające podawane nazwy, jak ma to miejsce w przypadku Scytów (3.17.3, s. 388), na których powołuje się Porfiriusz, przy czym Autorka, przytaczając *Dzieje* Herodota, zaznacza, że chodzi tu o Issedonów. Wyjaśnienia dotyczą także występujących w tekście Porfiriusza **epitetów**, które zostają omówione ze wskazaniem postaci, do jakich się one odnoszą. Przykładem może być epitet Apollona – Lykoktonos (1.22.1, s. 325), Artemidy – Theroktonos (1.22.1, s. 325), Heraklesa – Bykożerca (1.22.2, s. 325), Orfeusza – Teolog (2.36.3, s. 359) i inne. Objaśnieniom podle-

ga również **terminologia** filozoficzna i religioznawcza. Można tu wymienić takie pojęcia, jak *apatheia* – beznamiętność (2.34.3, s. 357–358), *pneuma* (2.38.2, s. 362–364), teozofia (2.45.4, s. 368), *logos* (3.2.1, s. 378), *fantasia* (3.5.2, s. 382), rytuały korybanckie (2.21.1, s. 352), Diipolia (2.30.4, s. 356–357), pierwociny (2.6.2, s. 346), postrzeganie (1.33.3, s. 330–331), percepcja (1.33.3, s. 331), wyobrażenie (1.33.3, s. 331–332), opinie (1.33.3, s. 332) i wiele innych. Wszystkie te terminy zostały objaśnione w szerokim kontekście z odwołaniem do literatury, w której pojawiały się one u autorów antycznych. Komentarz zawiera także adnotacje wyjaśniające **sentencje**, ukazując ich znaczenie w kontekście kultury i obyczajowości (n. p. 1.1.2, s. 318; 4.16.8, s. 417). Objasniane są także **sformułowania**, których sens można właściwie zrozumieć dopiero w kontekście wydarzeń opisanych w micie (n. p. 3.4.1, s. 380–381). W komentarzu pojawiają się również **informacje o różnych możliwościach interpretacyjnych** dotyczących jednego terminu. Ma to miejsce n. p. w przypadku komentarza 2.27.2 (s. 353–354), gdzie występuje termin *lykaja*, który Autorka objaśnia, podając trzy jego możliwe znaczenia.

To tylko niektóre, wybrane przykłady informacji, w jakie zaopatrzone został przez Ewę Osek tekst przekładu Porfiriusza. Dzięki jej wnikliwym badaniom nad traktatem oraz dzięki znajomości kontekstu kulturowego możliwe stało się ukazanie wszelkich zbieżności, zależności czy odniesień, które Autorka zawarła w swoim bardzo obszernym „Komentarzu” (s. 317–427), omawiając równocześnie pojawiające się w nim nawiązania filozoficzne, historyczne, mitologiczne czy religioznawcze i uściślając terminologię z tym związaną. Wiadomości, w które Autorka wyposaża czytelnika, sprawiają, że lektura książki staje się satysfakcjonująca również dla osób mniej obeznanych z realiami i terminologią fachową. Wszystkie informacje, które zostały podane w „Komentarzu”, znalazły szczegółowe omówienie, niezbędne dla zrozumienia ich sensu, wraz z odwołaniami zarówno do literatury prymarnej, jak i sekundarnej.

Oryginalne dzieło Porfiriusza z Tyru *De abstinentia* dotarło do naszych czasów w okrojonej wersji. Brakuje zakończenia traktatu, które zawierała ostatnia część IV księgi. Aby tę lukę choćby częściowo wypełnić, Autorka podjęła słuszną decyzję, by uzupełnić przetłumaczone przez siebie pismo Tyryjczyka o tekst Hieronima ze Strydonu. On bowiem znając jeszcze pełną wersję traktatu, zamieścił w swoim piśmie *Przeciw Jowinianowi* łaciński przekład czwartej księgi *De abstinentia*. Ewa Osek dokonała tłumaczenia na język polski brakującej części traktatu Porfiriusza, zamieszczając ją jako „Apendyks” na stronach 429–431.

Warto podkreślić, że publikacja przygotowana przez Ewę Osek zawiera bardzo przydatne przy lekturze tekstu indeksy. Pierwszy z nich to „Index fontium” (s. 433–440), w którym zostały przywoływane teksty źródłowe. Z uwagi na to, że traktat Porfiriusza ma charakter doksograficzny, o czym była już mowa, bardzo słuszną decyzją Autorki było zamieszczenie w „Index fontium” tych dzieł, do których odwołania można odnaleźć w *De abstinentia* Tyryjczyka.

Drugim indeksem jest „Skorowidz zwierząt, roślin, pokarmów, praktyk żywieniowych i ofiarniczych” (s. 441–449). Znalazły się tu występujące w tłumaczonym traktacie terminy polskie z ich greckimi odpowiednikami i lokalizacją w tekście Porfiriusza. Ostatnią część książki stanowi „Leksykon terminów filozoficznych” (s. 451–460), w którym zostały podane pojęcia greckie w brzmieniu oryginalnym również z adnotacjami dotyczącymi ich występowania w dziele Tyryjczyka. Wzmiankowane indeksy są doskonałym uzupełnieniem i zarazem uporządkowaniem informacji zawartych w „Komentarzach”.

Przygotowana przez Ewę Osek książka jest więc pełnym, niezwykle kompetentnie przygotowanym opracowaniem, które uwzględnia wszystkie aspekty dzieła Porfiriusza z Tyru. Sam przekład – co warto raz jeszcze podkreślić – został dokonany przez Autorkę publikacji z rzetelnością filologiczną, skrupulatnością i dbałością, by tekst był w pełni zrozumiały przy jego lekturze, choć z uwagi na charakter traktatu wymagało to równoczesnego uwzględnienia całego kontekstu historycznego, filozoficznego i religioznawczego, w który czytelnik został wprowadzony poprzez wszelkiego rodzaju objaśnienia. Przekład traktatu Porfiriusza z Tyru *O wegetarianizmie* oddaje sens myśli oryginalnej i intencje jego autora, nie tracąc jednak przy tym walorów *stricte* literackich. Jego lektura może w pełni usatysfakcjonować nawet wymagającego odbiorcę: zarówno filologa, religioznawcę, filozofa czy historyka, jak i osobę mniej wtajemniczoną w arкана wiedzy starożytniczej.